

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

<https://doi.org/10.26661/CBNN-2413-2284>

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК:
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЩОРІЧНИК
НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

**Випуск 40. Том 2
(2019)**

CULTUROLOGICAL BULLETIN:
SCIENCE AND THEORETICAL YEARBOOK OF
NYZHNIYA NADDNIPRIANSHCHYNA
(THE LOWER DNIEPER UKRAINE)

**Issue 40. Volume 2
(2019)**

**КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ
ВЕСТНИК:**
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЕЖЕГОДНИК
НИЖНЕГО ПРИДНЕПРОВЬЯ

**Выпуск 40. Том 2
(2019)**

2019

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

<https://doi.org/10.26661/CBNN-2413-2284>

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК:
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЩОРІЧНИК
НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

**Випуск 40. Том 2
(2019)**

Запоріжжя
2019

Журнал засновано у 1994 році
Засновник та перший головний редактор – **Воловик Віталій Іванович** (1994-2017)
Засновник видання: **Запорізький національний університет**
Свідоцтво про держреєстрацію: **серія 33 КВ №15437-4009 ПР** від 19.06.2009 р.

Збірник затверджений як фахове видання з філософії
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015, Додаток 17).

Голова міжнародної редакційної колегії: *Фролов М.О.*, доктор історичних наук, професор.

Головний редактор: *Лепський М.А.*, доктор філософських наук, професор.

Заступник голови міжнародної редакційної колегії: *Васильчук Г.М.*, доктор історичних наук, професор.

Заступник головного редактора: *Бутченко Т.І.*, доктор філософських наук, доцент.

Відповідальні секретарі: *Скворець В.О.*, доктор філософських наук, доцент; *Кудінов І.О.*, кандидат філософських наук, доцент.

Редакційна колегія (Україна):

Бех В.П. ..... доктор філософських наук, професор;

Воронкова В.Г. ..... доктор філософських наук, професор;

Глазунов В.В. ..... доктор філософських наук, доцент;

Додонов Р.О. ..... доктор філософських наук, професор;

Жадько В.А. ..... доктор філософських наук, професор;

Краснокутський О.В. ..... доктор філософських наук, доцент;

Кривега Л.Д. ..... доктор філософських наук, професор;

Мурзін В.Ю. ..... доктор історичних наук, професор;

Таран В.О. ..... доктор філософських наук, професор;

Утюж І.Г. ..... доктор філософських наук, професор.

Шавкун І.Г. ..... доктор філософських наук, професор.

Чайка І.Ю. ..... доктор філософських наук, доцент.

Іноземні члени редакційної колегії:

Клец Лешек ..... доктор філософії, професор (Республіка Польща);

Сичакова-Беблава Емілія ..... доктор філософії, професор (Республіка Словачія).

Таббс Девід ..... доктор філософії, професор (США);

Усов Павло Геннадійович ..... доктор політичних наук, доцент (Республіка Білорусь);

Шишляк Томаш ..... кандидат політичних наук (Республіка Польща).

Випуск № 40 (2) рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Запорізького національного університету, протокол № 5 від 27 грудня 2019 р.

Рецензенти:

В.І. Додінова – доктор філософських наук, професор;

В.І. Палагута – доктор філософських наук, професор.

Адреса редакції: 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66.

К 906 **Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни** / Гол. ред. М.А. Лепський; Запорізький національний університет. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2019. Випуск 40. Том 2. 160 с.

<https://doi.org/10.26661/CBNN-2019-2-40-160>

ЗМІСТ

Лепський М.А., Дударєва І.В. <i>Культурні коди та функціональні смисли поліцентризму міста (на прикладі Празького експедиційного рейду 2019 року).....</i>	<i>12</i>
Бєлякова К.О. <i>Методологічні засади процедури і шляхи концептуалізації в соціогуманітарній науці .....</i>	<i>22</i>
Велієв П.Т.О. <i>Критична геополітика як нова парадигма геополітичних досліджень.....</i>	<i>31</i>
Велієв Ф.Т.О. <i>Азербайджанська соціальність: сутнісні характеристики.....</i>	<i>38</i>
Глазунов В.В. <i>Олігархічна матриця відкриття ринку землі: можливості та загрози.....</i>	<i>44</i>
Горбенко В.С. <i>Предметне поле світогляду миротворення у філософських концепціях ХХ століття .....</i>	<i>58</i>
Додонов Р.О., Александрова О.С., Завадський В.М., Віннікова Н.М. <i>Peace Education: європейський досвід і національна спроможність підтримки депресивних груп.....</i>	<i>65</i>
Ель Гуессаб Карім <i>Соціокультурна детермінація становлення арабського ареалу.....</i>	<i>75</i>
Зінкевич В.І. <i>Когнітивний аналіз як засіб дослідження життєвого циклу індустріальної освіти .....</i>	<i>81</i>
Кривега Л.Д. <i>Людина в сучасному медіапросторі .....</i>	<i>87</i>
Кудінов І.О., Скворець В.О. <i>Трансформація моделі соціального управління у пост-радянській Україні.....</i>	<i>92</i>
Мальцев О.В. <i>Ключовий навик епохи: філософський та історико-психологічний аналіз .....</i>	<i>101</i>
Ортіна Г.В., Єфіменко Л.М., Вороніна Ю.Є. <i>Філософія сталого розвитку як вектор соціально-відповідального партнерства держави, бізнесу і громадянського суспільства.....</i>	<i>111</i>
Повзло О.М. <i>Викладання філософії: чи достатньо наукового підходу?.....</i>	<i>118</i>
Подмазін С.І. <i>Соціальні та індивідуальні складові феномену інтернет-залежності .....</i>	<i>125</i>
Сепетий Д.П. <i>Значення та методологічна специфіка філософії в перспективі критичного раціоналізму.....</i>	<i>131</i>
Сосуновський В.С. <i>Територіальна громада в Україні: перспективи змін.....</i>	<i>139</i>
Утюж І.Г., Спиця Н.В. <i>Ренесанс соціогуманітарного знання в сучасній науці та освіті.....</i>	<i>144</i>
АВТОРСЬКА ДОВІДКА.....	<i>151</i>
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ.....	<i>157</i>

TABLE OF CONTENTS

Maksym Lepskiy, Inna Dudareva <i>Cultural codes and functional meanings of polycentrism of the city (on the example of the Prague expedition raid 2019)</i>	12
Kateryna Bieliakova <i>Methodological foundations of the procedure and ways of conceptualization in socio-humanitarian science</i>	22
Parviz Teyyub Ogly Veliyev <i>Critical geopolitics as the new paradigm of geopolitical research</i>	31
Fariz Teyub Ogly Veliyev <i>Azerbaijan sociality: essential characteristics</i>	38
Volodymyr Glazunov <i>The oligarchic matrix of the land market: opportunities and threats</i>	44
Vitaliy Gorbenko <i>Subject field of peacekeeping worldview in philosophical concepts of the XXth century</i>	58
Roman Dodonov, Olena Aleksandrova, Vitalyi Zavadsky, Nataliia Vinnikova <i>Peace Education: European good practices and national capacity to support the disadvantaged groups of people and regions</i>	65
Karim El Guessab <i>Sociocultural determination of the formation of the Arabian range</i>	75
Vasyl Zynkevich <i>Cognitive analysis as a mean for research of an industrial education life cycle</i>	81
Lyudmyla Kryvega <i>Person in modern media space</i>	87
Igor Kudinov, Volodymyr Skvorets <i>Transformation of the social management model in post-Soviet Ukraine</i>	92
Oleg Maltsev <i>A key skill of the era: philosophical, historical and psychological analysis</i>	101
Ganna Ortina, Ludmyla Yefimenko, Julia Voronina <i>The philosophy of sustainable development as a vector of social and responsible partnership of the state, business and civil society</i>	111
Oleksandr Povzlo <i>How to study philosophy as science or not science</i>	118
Serhiy Podmazin <i>Social and individual components of the internet addiction phenomenon</i>	125
Dmytro Sepetyi <i>The meaning and methodological specificity of philosophy in the perspective of critical rationalism</i>	131
Vladimir Sosunovsky <i>Territorial community in Ukraine: prospects of change</i>	139
Iryna Utyzh, Natalia Spitsa <i>Renaissance of socio-humanitarian knowledge in modern science and education</i>	144
LIST OF AUTHORS	151
PUBLISHING POLICY	158

СОДЕРЖАНИЕ

Лепский М.А., Дударева И.В. <i>Культурные коды и функциональные смыслы полицентризма города (на примере Пражского экспедиционного рейда 2019 года)</i>	12
Белякова Е.А. <i>Методологические основания процедуры и пути концептуализации в социогуманитарной науке</i>	22
Велиев П.Т.О. <i>Критическая геополитика как новая парадигма геополитических исследований</i>	31
Велиев Ф.Т.О. <i>Азербайджанская социальность: сущностные характеристики</i>	38
Глазунов В.В. <i>Олигархическая матрица открытия рынка земли: возможности и угрозы</i>	44
Горбенко В.С. <i>Предметное поле мировоззрения миротворчества в философских концепциях XX столетия</i>	58
Додонов Р.А., Александрова Е.С., Завадский В.Н., Винникова Н.Н. <i>Peace Education: европейский опыт и национальные возможности поддержки депрессивных групп</i>	65
Эль Гуэссаб Карим <i>Социокультурная детерминация становления арабского ареала</i>	75
Зинкевич В.И. <i>Когнитивный анализ как средство исследования жизненного цикла технократического образования</i>	81
Кривега Л.Д. <i>Человек в современном медиапространстве</i>	87
Кудинов И.А., Скворец В.А. <i>Трансформация модели социального управления в пост-советской Украине</i>	92
Мальцев О.В. <i>Ключевой навык эпохи: философский и историко-психологический анализ</i>	101
Ортина А.В., Ефименко Л.Н., Воронина Ю.Е. <i>Философия устойчивого развития как вектор социально-ответственного партнерства государства, бизнеса и гражданского общества</i>	111
Повзло А.Н. <i>Преподавание философии: достаточно ли научного подхода?</i>	118
Подмазин С.И. <i>Социальные и индивидуальные составляющие феномена интернет-зависимости</i>	125
Сепетый Д.П. <i>Значение и методологическая специфика философии в перспективе критического рационализма</i>	131
Сосуновский В.С. <i>Территориальные общины в Украине: перспективы перемен</i>	139
Утюж И.Г., Спица Н.В. <i>Ренессанс социогуманитарного знания в современной науке и образовании</i>	144
СПИСОК АВТОРОВ	151
ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ	159

© *Сенетий Д.П.*

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
(м. Запоріжжя, Україна)
sepety@yahoo.com

ЗНАЧЕННЯ ТА МЕТОДОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ФІЛОСОФІЇ В ПЕРСПЕКТИВІ КРИТИЧНОГО РАЦІОНАЛІЗМУ

***Анотація.** У статті обговорюється погляд на значення та методологію філософії, що відповідає концепції критичного раціоналізму. З'ясовується, що з точки зору цієї концепції філософія постає як партнер науки у пошуку істини, а її методологічна особливість полягає у відсутності ефективних емпіричних критеріїв та можливостей строгого доведення, що забезпечували б консенсус науковців. Незважаючи на ймовірність недосягнення консенсусу, філософський пошук має важливе значення, оскільки він надає можливість краще зрозуміти наявні альтернативи, з'ясувати підстави за і проти кожної з них, і на цій основі здійснити зважений вибір. Тому виправданим є збереження традиційного погляду на філософію як раціональну теоретично-аргументативну діяльність, що націлена на пізнання світу та людини і спрямовується регулятивною ідеєю істинності як відповідності. Разом із тим, важливо усвідомлювати, що раціональність не гарантує безпомилковості.*

Ключові слова: Поппер, критичний раціоналізм, фаллібілізм, методологія, демаркація, наука, метафізика, гіпотеза, істина.

Актуальність теми визначається важливістю переосмислення методологічних підстав та розвитку самоусвідомлення філософії в перспективі дискусій та нових тенденцій ХХ – початку ХХІ століть.

Постановка проблеми та стан її вивчення. У розвитку розуміння методології пізнання у ХХ столітті велику роль відіграли ідеї Карла Раймунда Поппера – насамперед, його концепції фальсифікаціонізму, гіпотетико-дедуктивного методу, відкидання ідеї індуктивного методу, демаркація між наукою та метафізикою. З II половини 1940-х років ідеї Поппера стали широко відомими і з того часу були предметом активних дискусій, що продовжуються досі. Епістемологічно-методологічним ідеям Поппера присвячено багато книг та інших публікацій. Левова частка цього обговорення сфокусована на науковому пізнанні (у вузькому сенсі терміну “науковий”, у якому за взірць науковості беруться емпіричні науки). Це відповідає пріоритетам самого Поппера, проте має й негативну сторону – недостатню увагу до ширшої методологічної концепції Поппера, критичного раціоналізму та її застосування поза емпіричною наукою – у царині “метафізики” (згідно критерію демаркації Поппера), до якої належить філософія (у тому числі філософія Поппера).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвитку методології критичного раціоналізму, крім праць Поппера, важливим є доробок таких філософів як Вільям Бартлі III [2], Девід Міллер [6; 7], Алан Масгрейв [5], Дарел Роуботтом [17],

Стефано Гаттеї [4], Рей Персівал [8], Майкл Петерсон, Вільям Хаскер [9, Р. 53-57], Віктор Реперт ([16, Р. 36-44]) та ін. Частина цих дослідників (Міллер, Масгрейв, Роуботтом, Гаттеї) зосереджувалися майже виключно на застосуванні критичного раціоналізму в науці. Інші пропонували й обґрунтовували важливі міркування щодо застосування критичної раціональності також і у позанауковому контексті, – зокрема, у філософії. Проте ці міркування, як і ті, що їх знаходимо у працях самого Поппера, потребують узагальнення та систематизації, які й пропонуються у цій статті.

Мета статті – з'ясування – на основі праць Поппера та інших згаданих вище філософів – найважливіших імплікацій концепції критичного раціоналізму щодо значення й методології філософії.

Виклад основного матеріалу. В перспективі концепції критичного раціоналізму філософія розуміється як теоретична діяльність, спрямована на пізнання – на найвищому рівні узагальнення – дійсності, світу, у тому числі людини та її здатності до пізнання світу. В цьому відношенні філософія є партнером науки (у дещо звуженому сенсі слова “наука”, science – емпіричних та математичних наук) і повинна не стояти осторонь від наукових відкриттів, а намагатися їх критично засвоювати і з'ясувати їх світоглядне значення. Можемо назвати це положення принципом наукової компетентності. Філософія і наука є взаємодоповнюючими частинами єдиного пошуково-пізнавального процесу. Відмінність

між філософією і наукою є досить умовною і пов'язана, з одного боку, з наявністю можливостей строгої логіко-математичної або емпіричної перевірки теорій (що забезпечує високий рівень консенсусу в математичних та емпіричних науках, не характерний для філософії) і, з іншого боку, з прагненням філософії сформуванню цілісного розуміння світу та місця людини у ньому, – на відміну від спеціалізованого, обмеженого певною чітко визначеною цариною, характеру інших наук. Наукова і філософська діяльність є пошуком істини, у класичному смислі поняття істинності як відповідності. (Думка чи висловлювання є істинною/істинним, якщо воно/вона відповідає дійсності, тобто якщо стан речей, який ми помислили, або який описується висловлюванням, справді має місце).

Для філософії критичного раціоналізму визначальним є особливий наголос на творчо-пошуковому характері процесу пізнання, на гіпотетичному характері нашого знання (зокрема, наукових і філософських теорій) і на його помилковості (fallibility).

Зокрема, Поппер доводив, що класична емпірично-індуктивістська (і позитивістська) теорія, згідно якої процес пізнання починається зі спостережень, дані яких узагальнюються методом індукції, засобами індуктивної логіки, в результаті чого ми отримуємо гарантовано істинну або принаймні високоймовірно (в об'єктивному смислі обчислення ймовірностей) істинну теорію, є помилковою; такої індуктивної логіки не існує. Також хибним є уявлення класичного раціоналізму (Декарт, Ляйбніц, Спіноза) про можливість досягнення абсолютно достовірного (безсумнівного) знання про дійсність у цілому на основі деяких безсумнівних “вроджених” ідей розуму. Наше знання (зокрема, наукове й філософське) має гіпотетичний, здогадковий характер. Здійснюване наукою й філософією пізнання є творчим процесом продукування й випробування гіпотез, здогадок. Процес пізнання (розвиток знання) починається з проблеми (те чи інше питання, яке виникає у людини); другим кроком є висунення гіпотез (здогадок) щодо можливого розв'язання проблеми (можливої відповіді на питання); після цього висунуті гіпотези піддаються випробуванню процесом раціонально-критичної дискусії, що включає логічні і, якщо можливо, емпіричні (експериментальні) перевірки; в результаті гіпотеза може бути пробно прийнята (за істину), якщо за нашою оцінкою вона витримала випробування (або цілком успішно, або, принаймні, краще за відомі нам

альтернативні гіпотези), або (якщо не витримала) відхилена.

Хоча поняття об'єктивної істини (як відповідності) є регулятивною ідеєю процесу пізнання, не існує ніяких об'єктивних гарантій істинності або хоча б високої ймовірності істинності наших теорій; раціональною підставою для (пробного) прийняття теорії (в якості істинної) є те, що вона успішно (або успішніше за інші) пройшла випробування, які ми для неї змогли придумати, або що у світлі відомих нам аргументів вона виглядає (для нас) більш правдоподібною, аніж відомі нам альтернативи. Ми є шукачами істини, а не її володарями. Звідси впливає всеохопний фаліблізм (від англ. fallible – такий, що може бути помилковим) у поєднанні з помірним пізнавальним оптимізмом: щодо будь-якого з наших поглядів (ідей, теорій) можливо, що він є помилковим (оскільки гарантій істинності не існує); разом із тим, критичний раціоналіст вірить у те, що в процесі раціонально-критичної дискусії ми спроможні виявляти й усувати помилки, висувати нові гіпотези, що краще витримують випробування і наближаються до істини, аніж попередні.

За Поппером, будь-яка раціональна дискусія – це “дискусія, що здійснюється в пошуку істини”, і її фундаментом мають бути три принципи: “1. Принцип помилковості {fallibility}: можливо, що я помиляюся, і можливо, що Ви маєте рацію. Але цілком можливо також, що ми обидва помиляємося. 2. Принцип раціональної дискусії: ми намагаємося, якомога більш неупереджено, зважити наші підстави за і проти теорії... 3. Принцип наближення до істини: ми майже завжди можемо наблизитися до істини у дискусії, що уникає особистих нападок...” [11, р. 199].

Важливим – зокрема, для філософських дискусій – є застереження, яке Поппер сформулював у іншій праці: в процесі раціональної дискусії, “можливо, що зрештою ми не досягнемо згоди, але ми обидва щось дізнаємося” (цит. за [1, р. 30]). Навіть якщо раціональна дискусія не приводить до консенсусу, вона дає учасникам добру нагоду покращити розуміння наявних альтернатив, а отже і своєї власної позиції.

Таким чином, критичний раціоналізм успадковує від класичної філософії (зокрема, класичних раціоналізму та емпіризму) розуміння мети філософії як “пізнання світу, включно з нами самими (і нашим знанням) як частиною цього світу” [14, р. 15] та розуміння цієї мети як невіддільної від регулятивної ідеї об'єктивної істини (як відповідності), а також віру в розум, у важливість раціональної аргументації. Натомість, його характерними відмітними особливостями є

погляд на знання як систему гіпотез, здогадок, визнання відсутності гарантій істинності, всеохопний фаліблізм.

Хоча між філософією й емпіричною наукою є фундаментальна спільність, оскільки вони є частинами єдиної раціонально-теоретичної діяльності, між ними є й суттєві відмінності. Ці відмінності, за Поппером, визначаються не через розмежування предметних областей, а через можливість емпіричної перевірки – потенційну можливість емпіричної фальсифікації – теорій. Згідно запропонованого Поппером критерію демаркації між емпіричною наукою та метафізикою (потенційна можливість емпіричної фальсифікації, фальсифікабельність), філософія підпадає під категорію метафізики. Проте важливо правильно розуміти цю демаркацію. У цьому відношенні варто зауважити наступне.

По-перше, запропонований Поппером критерій демаркації не слід розуміти як відповідь на питання “Що є наука?” в деякому абсолютному, не прив’язаному до контексту конкретної проблеми, смислі. Поппер багаторазово висловлював свою неприхильність до питань форми “що-є?” як таких, що пов’язані із впливовою філософією, яку він називав есенціалізмом і вважав помилковою, і що “мають тенденцію до дегенерації у вербалізм – у дискусії про смисли слів або понять або в дискусії про визначення” [15, р. 100]. Тож критерій демаркації він пропонував не як визначення чи відповідь на питання про смисл слова “наука”, а як розв’язання певної змістовної проблеми. Для чого потрібне, за Поппером, розмежування між, з одного боку, емпіричною наукою, та, з іншого боку, метафізикою та формальними дисциплінами (логікою та математикою)? З пояснень Поппера можна зрозуміти, що йому йшлося не про що інше, як про можливість коректної (valid) емпіричної перевірки теорії, перевірки через апеляцію до результатів спостережень та експериментів, про те, як розуміти такі перевірки, щоб їх можна було вважати серйозними перевірками (див.: [13, р. 174]). Поппер пояснював, що проблему демаркації він “часто формулював як проблему розмежування між достотно емпіричним та неемпіричним або навіть псевдоемпіричним методом, тобто методом, який хоча й апелює до спостереження та експерименту, тим не менше, не відповідає науковим стандартам” [10, р. 33]. Його відповідь на ці питання була в тому, що серйозною емпіричною перевіркою теорії (і, відповідно, достотно емпіричним методом) є спроби спростування (фальсифікації) теорії [10, р. 36]. А ці спроби, зрозуміло, можливі лише якщо теорія в принципі може бути спростована якимись результатами

спостережень та експериментів, тобто є фальсифікабельною. Попперівська демаркація автоматично із цього випливає:

(1) емпіричні наукові теорії, за визначенням, це ті, які допускають серйозну емпіричну перевірку;
(2) серйозні емпіричні перевірки – це спроби фальсифікації;

отже,
емпіричні наукові теорії – це фальсифікабельні теорії.

Відповідно, нефальсифікабельні теорії не є емпіричними науковими теоріями. Серед них доречно виділити в окрему категорію теорії та інші висловлювання, що належать до царини формальних дисциплін (логіки й математики). Решту нефальсифікабельних висловлювань Поппер називає (пропонує називати) метафізичними.

В кінцевому рахунку Попперівська демаркація зводиться до заперечення верифікаціонізму (уявлення про те, що науково-емпіричні перевірки є спробами верифікації, підтвердження теорії) і ствердження натомість фальсифікаціонізму – положення про те, що лише спроби фальсифікації (або, принаймні, перевірки, які можуть завершитися фальсифікацією) заслуговують на те, щоб вважатися серйозними (науковими) емпіричними перевірками.

Варто також нагадати, що для Поппера, на відміну від позитивістів, “метафізика” не означає щось погане (позбавлені сенсу нісенітниця), оскільки він був цілком свідомим того, що його власні філософські теорії, за запропонованим ним критерієм демаркації, є метафізикою. Він також наголошував на позитивній ролі для розвитку науки деяких метафізичних ідей [14, р. 38] і на тому, що наукові дослідження спрямовуються “метафізичними дослідницькими програмами” [12, Р. 159-211]. Метафізичні ідеї, як і емпірично-наукові, можуть і мають бути предметом раціональної дискусії й оцінки; ми можемо з’ясовувати існуючі альтернативи і обирати з них ту, яка (для нас) виглядає найкращою у світлі відомих нам свідчень і міркувань. Емпірична фальсифікація – це лише один із засобів раціональної оцінки теорій. Якщо цей засіб недоступний, залишаються інші, такі як оцінка успішності теорії у розв’язанні тієї проблеми, у відповідь на яку вона запропонована, оцінка внутрішньої узгодженості (несуперечливості) теорії, оцінка її узгодженості з іншими ідеями й теоріями, які ми вважаємо (або схильні вважати) істинними, зокрема, з сучасними прийнятими науковими теоріями.

По-друге, Попперівську демаркацію не слід розуміти як чітку розділову лінію. У праці “Реалізм та мета науки”, Поппер прямо про це

пише: “Між наукою та метафізикою не може бути чіткого розмежування {sharp demarcation}” [13, р. 161]. Немоżliво чітко розділити теорії на ті, які можливо емпірично фальсифікувати, й ті, які емпірично фальсифікувати неможливо, оскільки фальсифікація завжди включає моменти інтерпретації результатів дослідження, оцінки можливості та ймовірності впливу якихось неврахованих факторів тощо. У фізиці досягти згоди щодо такого тлумачення і, відповідно, визнання чи невизнання теорії фальсифікованою, як правило, значно легше, аніж, скажімо, в економіці, але й економісти намагаються оцінювати свої теорії на предмет несуперечності релевантним фактам, виходячи з того, що наявність такої суперечності свідчить про хибність теорії. Те саме можна сказати й про філософію. Якщо за критерієм фальсифікабельності усім теоріям поставити у відповідність відтінки чорно-сіро-білої кольорової гама, де чорному відповідає фальсифікабельність, а білому – нефальсифікабельність, то жодна теорія не буде абсолютно чорною, а філософським теоріям відповідатиме світло-сірий колір.

Більше того, у “Передмові” тієї ж книги Поппер описує науковий метод без згадки про емпіричні фальсифікації та фальсифікабельність, а саме: “Єдина річ, яку мають поділяти партнери у дискусії – це бажання знати і готовність навчатися від іншого, через сувору критику його поглядів ... і вислуховування того, що він може сказати у відповідь. ... так званий метод науки полягає у такій критиці. Наукові теорії відрізняються від міфів просто відкритістю до критики і до модифікації у світлі критики” [12, р. 7]. Можемо припустити, що тут йдеться про науку у ширшому смислі (не лише емпіричну науку), до якої може належати й “метафізика”.

На думку Поппера, філософія не має ані чітко визначеного й відмежованого від інших наук предмету, ані особливого методу, специфічного лише для філософії. Зокрема, Поппер критикував погляд представників панівної в тогочасній аналітичній філософії школи аналізу мови, які “вважають, що вони використовують на практиці деякий метод, властивий лише філософії” (йдеться про лінгвістичний аналіз як засіб розв’язання чи “розвіювання” філософських проблем¹). Натомість, він стверджував, що 1) “немає методу, специфічного лише для філософії” [14, р. 15], і 2) хоча й “існує деякий метод, який можна було б визначити як “загальний метод

філософії””, цей метод не є специфічним для філософії, а є радше “загальним методом будь-якої раціональної дискусії”, і метод цей “полягає в ясному, чіткому формулюванні обговорюваної проблеми і в критичному дослідженні різних її розв’язань” [14, р. 16]. Зокрема, важливою частиною цього загального методу раціональної дискусії є історичний метод, який “полягає, просто кажучи, у з’ясуванні того, що ж думали й говорили з приводу досліджуваної проблеми інші люди, чому вони із нею зіштовхнулися, як її формулювали, як намагалися її розв’язати” [14, р. 16].

З огляду на сказане вище, методологічна особливість філософії полягає не у наявності особливого, властивого лише для неї методу, а, скоріше, у неможливості розв’язання філософських проблем емпірично-науковими методами (емпіричні фальсифікації, вирішальні експерименти тощо) або самими лише логіко-математичними засобами. За влучним поясненням Ісаї Берліна, після виокремлення з філософії множини математичних та емпіричних наук, у царині її відання залишаються ті питання, які не потрапляють, ані до “кошику” емпіричних питань, ані до “кошику” формальних логіко-математичних питань [3]. Як правило, це – найбільш фундаментальні питання про світ і людське буття. Але оскільки це так, то маємо наступну ситуацію: філософські питання не розв’язуються ані емпіричними, ані логіко-математичними засобами; у філософії немає особливого власного методу, який забезпечував би розв’язання цих питань; загальний метод філософії, який (згідно Поппера) є водночас загальним методом будь-якої раціональної дискусії, не забезпечує досягнення консенсусу між філософами щодо того, які відповіді на ці питання слід вважати істинними. Як наслідок, щодо філософських питань зберігається ситуація плюралізму думок, і дискусії можуть тривати багато століть, але так і не досягати згоди.

Після багатьох століть існування філософії, яка прагнула до пізнання дійсності й керувалася ідеєю об’єктивної істини, так і не було досягнуто згоди щодо найзагальніших філософських питань (зокрема, про відношення фізичного й психічного), і філософія так і не досягла статусу строгої доказової науки. Реакцією на цю ситуацію у ХХ столітті були численні спроби ревізії розуміння цілей філософії, представлені такими рухами як феноменологія, “лінгвістичний поворот” в аналітичній філософії, постмодернізм.

¹ “Розвіювання” вживається тут як переклад англійського *dissolution* (буквально – “розчинення”). Йдеться про впливовий в аналітичній філософії погляд (характерний насамперед для Вітгенштайна), згідно якого замість розв’язання (*solution*) так званих філософських

проблем (які не є справжніми проблемами, а є лінгвістичними головоломками), потрібне їх “розвіювання” (*dissolution*) через прояснення прихованого за ними помилкового вживання слів.

У сучасній філософії свідомості також здійснюються такі спроби.

Критичний раціоналіст відповідає на ситуацію відсутності філософського консенсусу інакше, він:

– поєднує традиційне розуміння філософії як частини раціональної інтелектуальної діяльності з пізнання дійсності, намагання сформулювати її цілісне розуміння, із всеохопним фалібілізмом (“ми є шукачами істини, а не її володарями”);

– погоджується з імовірністю недосягнення, у кінцевому рахунку, згоди, але вважає, що, незважаючи на це, філософський пошук, націлений на пізнання дійсності, не втрачає важливості (“можливо, що зрештою ми не досягнемо згоди, але ми обидва щось дізнаємося”);

– розглядає раціональність (що розуміється як відкритість до критичної дискусії, учасники якої виходять з визнання, що вони можуть помилятися, і розглядають цю дискусію як можливість виявлення й усунення помилок у власних поглядах, кращого їх розуміння і кращого розуміння наявних альтернатив) як необхідну передумову розвитку знання та цивілізованого суспільного співжиття (можливості розв’язання конфліктів несилдовими засобами);

– наполягає на тому, що раціональність і філософський пошук, з окресленим вище розумінням його мети, є невіддільним від традиційного (але немодного і зневаженого багатьма філософами у ХХ ст.) поняття об’єктивної істини (як відповідності думки чи висловлювання дійсності), яка є незалежною від того, чи ми її досягаємо і чи ми досягаємо згоди.

З точки зору критичного раціоналіста, спроби у ХХ столітті перевизначити завдання філософії загалом (на відміну від пропонування нових програм і методів філософських досліджень, що не претендують на монополію, а розширюють філософський арсенал), заперечувати легітимність філософії, яка переймається тим колом питань, яким філософія найбільше переймалася протягом багатьох століть, від свого виникнення і до ХХ століття, є невинуватими. Така філософія потрібна, оскільки великі традиційні філософські питання залишаються; вони не розв’язуються окремими науками, а люди не можуть не мати щодо них тієї чи іншої думки (явно сформульованої чи імпліцитно присутньої в їх повсякденних уявленнях); люди потребують більш-менш цілісного розуміння дійсності та свого місця в ній, – і краще (принаймні, з точки зору раціоналістів), якщо вони формують (і змінюють) такі думки і таке розуміння раціонально й критично, з якомога яснішим і

повнішим розумінням існуючих альтернатив і аргументів, аніж задовольняються і догматично тримаються поглядів і стереотипів, некритично засвоєних від оточення. Недосягнення філософського консенсусу не є свідченням безплідності філософії; філософська дискусія “може допомогти нам досягти кращого розуміння, навіть у тих випадках, коли ми не досягнемо згоди” [11, р. 199].

З цієї точки зору, завдання філософа – сформулювати проблему, запропонувати якийсь (повне або часткове) розв’язання, розглянути відомі альтернативні пропозиції, висунути й обговорити аргументи за та проти наявних альтернатив, сказати, якій точці зору він сам віддає перевагу, і пояснити чому. А читач, прийнявши це до уваги, має робити власні висновки (які цілком можуть виявитися відмінними від точки зору цього філософа). Філософія, як діалог (полілог) автора та читачів (спільний пошук істини без претензій на володіння нею, з визнанням можливої помилковості пропонованих поглядів і аргументів), дає можливість людині сформулювати власну точку зору, поінформовану розумінням існуючих альтернатив та аргументів.

Оскільки це так, то недосягнення згоди в дискусії зовсім не означає, що аргументи, які пропонувалися, не є вагомими раціональними підставами за чи проти обговорюваних теорій. Також це не означає, що якась із сторін є ірраціональною, оскільки вона не погодилася з раціональними аргументами. Вагомими аргументами можуть бути наявними з обох сторін, але оцінка їх вагомості різними сторонами може бути різною в силу багатьох різноманітних факторів (що складають цілість особистого світосприйняття та життєвого досвіду), які не слід кваліфікувати як ірраціональність. Як слушно відзначає Віктор Реперт, висунення якоюсь зі сторін вагомим аргументів зовсім не означає, що інша сторона, приділивши цим аргументам увагу, може залишитися на своїх позиціях “лише ціною явної ірраціональності” [16, р. 128].

Разом з тим, вагомими аргументи можуть значно посилити або послабити позиції обговорюваної теорії – у тому смислі, що, ознайомившись з ними, людина ймовірно змінить свою оцінку правдоподібності відповідної теорії, стане більш або менш схильною вважати цю теорію слушною [16, р. 44]. У важливих філософських питаннях окремі аргументи рідко змушують когось відмовитись від попередніх переконань, якщо ці переконання були досить міцними; проте вони можуть допомогти визначитися з власною позицією тим, хто досі перебував у стані невизначеності або близько до нього; з іншого

боку, вони можуть послабити впевненість людини у слушності цієї точки зору, якої вона досі дотримувалася, і покласти початок процесу перегляду цієї точки зору. В цілому, добра філософська аргументація спонукає людину ще раз зважити різні за і проти і, можливо, переоцінити їх баланс і досягти більш добре продуманої позиції.

Висновки. Концепція критичного раціоналізму пропонує погляд на сутність та методологію філософії, що пояснює її специфіку порівняно з іншими (насамперед, емпіричними) науками; підкреслює важливість збереження тісного зв'язку філософії з наукою, наукової компетентності філософії; зберігає традиційний

погляд на філософію як раціональну теоретично-аргументативну діяльність, що націлена на пізнання світу та людини і спрямовується регулятивною ідеєю істинності як відповідності; адекватно осмислює ситуацію філософського плюралізму, доводячи, що недосягнення згоди у філософських дискусіях не слід сприймати ані як свідчення їх безплідності, ані як свідчення ірраціональності опонентів.

Перспектива подальшого вивчення проблеми полягає у дослідженні тенденцій розвитку аналітичної філософії останніх десятиліть в напрямку, що відповідає окресленим вище методологічним настановам критичного раціоналізму.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ:

1. Artigas M. *The Ethical Nature of Karl Popper's Theory of Knowledge*. Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Wien: Peter Lang, 1999. 153 p.
2. Bartley W. *The Retreat to Commitment*. Open Court, 1984. 313 p.
3. Berlin I. *The Purpose of Philosophy*. *Insight*. 1962. Vol. 1(1). P. 12-15.
4. Gattei S. *Karl Popper's Philosophy of Science*. Routledge: London and New York, 2009. 137 p.
5. Musgrave A. *Common Sense, Science and Scepticism: A Historical Introduction to the Theory of Knowledge*. Cambridge University Press, 1993. 326 p.
6. Miller D. *Critical Rationalism*. Open Court, 1994. 278 p.
7. Miller D. *Out of Error. Further Essays on Critical Rationalism*. Ashgate, 2006. 314 p.
8. Percival, R. *The Myth of the Closed Mind*. Open Court, 2012. 322 p.
9. Peterson M., Hasker W. et al. *Reason & Religious Belief*. Oxford University Press, 1991. 351 p.
10. Popper K. *Conjectures and Refutations*. London and New York: Routledge & Kegan Paul, 1962. 412 p.
11. Popper K. *In Search of a Better World*. Routledge: London and New York, 1992. 245 p.
12. Popper K. *Quantum Theory and the Schism in Physics*. London and New York: Routledge, 1982. 256 p.
13. Popper K. *Realism and the Aim of Science*. London and New York: Routledge, 1983. 464 p.
14. Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. London: Hutchinson, 1959. 479 p.
15. Popper K., Eccles J. *The Self and Its Brain*. Springer International, 1977. 612 p.
16. Reppert V. *Lewis's Dangerous Idea*. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2003. 132 p.
17. Rowbottom D. *Popper's Critical Rationalism: A Philosophical Investigation*. Routledge: London and New York, 2011. 198 p.

REFERENCES:

1. Artigas M. *The Ethical Nature of Karl Popper's Theory of Knowledge*. Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Wien: Peter Lang, 1999. 153 p.
2. Bartley W. *The Retreat to Commitment*. Open Court, 1984. 313 p.
3. Berlin I. *The Purpose of Philosophy*. *Insight*. 1962. Vol. 1(1). P. 12-15.
4. Gattei S. *Karl Popper's Philosophy of Science*. Routledge: London and New York, 2009. 137 p.
5. Musgrave A. *Common Sense, Science and Scepticism: A Historical Introduction to the Theory of Knowledge*. Cambridge University Press, 1993. 326 p.
6. Miller D. *Critical Rationalism*. Open Court, 1994. 278 p.
7. Miller D. *Out of Error. Further Essays on Critical Rationalism*. Ashgate, 2006. 314 p.
8. Percival, R. *The Myth of the Closed Mind*. Open Court, 2012. 322 p.
9. Peterson M., Hasker W. et al. *Reason & Religious Belief*. Oxford University Press, 1991. 351 p.
10. Popper K. *Conjectures and Refutations*. London and New York: Routledge & Kegan Paul, 1962. 412 p.
11. Popper K. *In Search of a Better World*. Routledge: London and New York, 1992. 245 p.
12. Popper K. *Quantum Theory and the Schism in Physics*. London and New York: Routledge, 1982. 256 p.
13. Popper K. *Realism and the Aim of Science*. London and New York: Routledge, 1983. 464 p.
14. Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. London: Hutchinson, 1959. 479 p.
15. Popper K., Eccles J. *The Self and Its Brain*. Springer International, 1977. 612 p.
16. Reppert V. *Lewis's Dangerous Idea*. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2003. 132 p.
17. Rowbottom D. *Popper's Critical Rationalism: A Philosophical Investigation*. Routledge: London and New York, 2011. 198 p.

© *Сепетый Д.П.*

кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры общественных дисциплин
Запорожского государственного медицинского университета
(г. Запорожье, Украина)
sepety@yahoo.com

ЗНАЧЕНИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА ФИЛОСОФИИ В ПЕРСПЕКТИВЕ КРИТИЧЕСКОГО РАЦИОНАЛИЗМА

Аннотация. В статье обсуждается взгляд на значение и методологию философии, который соответствует концепции критического рационализма. Показано, что с точки зрения этой концепции философия представляется как партнер науки в поиске истины, а ее методологическая особенность состоит в отсутствии эффективных эмпирических критериев и возможностей строгого доказательства, которые обеспечивали бы консенсус ученых. Несмотря на вероятность недостижения консенсуса, философский поиск имеет важное значение, поскольку он дает возможность лучше понять существующие альтернативы, выяснить основания за и против каждой из них, и на этой основе осуществить взвешенный выбор. Поэтому оправдано сохранение традиционного взгляда на философию как рациональную теоретически-аргументативную деятельность, которая нацелена на познание мира и человека и направляется регулятивной идеей истинности как соответствия. Вместе с тем, важно осознавать, что рациональность не гарантирует безошибочности.

Ключевые слова: Поппер, критический рационализм, фаллибилизм, методология, демаркация, наука, метафизика, гипотеза, истина

© *Dmytro Sepetyi*

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Social disciplines
of Zaporizhzhia State Medical University
(Zaporizhzhia, Ukraine)
sepety@yahoo.com

THE MEANING AND METHODOLOGICAL SPECIFICITY OF PHILOSOPHY IN THE PERSPECTIVE OF CRITICAL RATIONALISM

Summary. The article discusses the view about the meaning and specificity of philosophy that corresponds to the conception of critical rationalism developed by Karl Popper and his followers. Popper's theory of demarcation between science and metaphysics is discussed and construed as an anti-verificationist solution to the problem of empirical testability; this means that the difference between empirical science and metaphysics is a matter of degree rather than of a clear-cut borderline. The case is made that in critical rationalist perspective, philosophy should be considered as a partner (and continuation) of science in the search for truth, and its methodological specificity consists in the absence of efficient empirical criteria, as well as of the possibilities of providing strict logical proofs, that would assure the consensus of scientists (philosophers). In philosophy, one is forced to consider and invent free arguments for and against proposed views, and make one's own judgment on their relative weight, without any commonly recognized scale. As a consequence, different people can – and are likely to – arrive at different results, even if they all are rational and share their knowledge of available options and reasons. Despite the high probability that consensus will not be achieved, philosophical investigation is of high importance, because it allows to improve our understanding of available alternatives and the reasons for and against each of them, and so make a well-reasoned choice. This justifies the commitment to the traditional notion of philosophy as rational theoretical-cum-argumentative intellectual activity in the search for knowledge about the world and man directed by the regulative idea of truth as correspondence. At the same time, critical rationalism highlights the point that our choice can be mistaken even if perfectly rational. We are fallible, and there is no escape out of this. At best, we can (and rationalists do) hope that rationality makes our mistakes less probable or less detrimental. One important thing that we should learn from this is that in philosophy, disagreement does not necessarily mean ignorance or irrationality; rational and well informed people can well disagree. The awareness of this should caution us against easy attributions of irrationality to our opponents. Thus, critical rationalism inherits from classical philosophy

---

(in particular, classical rationalism and empiricism) the faith in reason and in the importance of rational argument, the conviction that the purpose of philosophy is knowledge of the world and ourselves and that this purpose is inseparable from the regulative idea of objective truth (as correspondence). Its distinctive features are the view that knowledge is a system of hypotheses (conjectures) and the recognition that there are no guarantees of truth (comprehensive fallibilism). This allows reconciling the commitment to truth and rationality with philosophical pluralism and respect for different views.

Keywords: Popper, critical rationalism, fallibilism, methodology, demarcation, science, metaphysics, hypothesis, truth.